

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 1974

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ ΔΙΑΚΟΣΙΩΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΕΤΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Μεγάλην και ριζικὴν τομὴν ἀποτελεῖ ἡ συμβολὴ τοῦ Κάντ εἰς τὴν αἰσθητικὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν τομὴν αὐτὴν εὐρίσκομεν εἰς τὸ τρίτον κριτικὸν ἔργον τοῦ Κάντ, εἰς τὴν «Κριτικὴν τῆς δυνάμεως τοῦ κρίνειν». Διὰ τὸ ἐννοήσωμεν τὴν αἰσθητικὴν θεωρίαν τοῦ Κάντ, πρέπει νὰ ἔχωμεν κατὰ νοῦν ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀναλύσεως ἀπὸ τὸν Κάντ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν τρόπον τῆς ἀναλύσεως τοῦ γεγονότος τῆς γνώσεως ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἡ προκαντιανὴ δογματικὴ φιλοσοφία προσπαθοῦσε νὰ στηρίξῃ τὰ κριτήρια τῆς ὠραιότητος εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Ὅπως ἡ αἰσθησιαρχία ἐδέχετο ὅτι ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἔμφυτες σχέσεις τῶν πραγμάτων, ἔτσι καὶ ἡ προκαντιανὴ αἰσθητικὴ ἐτοποθετοῦσε τὰ κριτήρια τῆς ὁμορφιάς εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Ὁ Κάντ πρῶτος κατειόησε ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ αἰσθητικά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν συνείδησιν τίποτε τὸ ὠραῖον ἢ τὸ ὑπέροχον, ὅπως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ λογικὸν δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν βούλησιν δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ ἀξία. Ἡ ὁμορφία, τὸ κάλλος γενικῶς, εἶναι κατὰ τὸν Κάντ ἓνα ὠρισμένο εἶδος, ἓνας ὠρισμένος τρόπος παραστάσεως τῶν πραγμάτων μέσα μας. Ὁ αἰσθητικὸς χαρακτηρισμὸς ἐνὸς πράγματος δὲν εἶναι μία ἔμφυτη ιδιότης του, ἀλλὰ εἶναι ἓνα κατηγορημα, τὸ ὁποῖον ἐμεῖς συνδέομεν μὲ τὴν παράστασίν μας. Γι' αὐτὸ τὸ βασικὸν ἐρώτημα τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Κάντ εἶναι : πῶς σχηματίζομεν αἰσθητικὰ κρι-

σεις και ὄχι πῶς σχηματίζονται αἰσθητικά ἀντικείμενα. Ἀκριβῶς ὅπως και τὸ ἐρώτημα τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαρῶ ῥόγου» ἦταν: πῶς σχηματίζεται ἡ γνώσις, δηλαδή αἱ λογικαὶ κρίσεις. Ἐν και μὲ τὸ ἐρώτημα τοῦ Κάντ, πῶς σχηματίζομεν αἰσθητικὰς κρίσεις, μετακινεῖται ὁ χῶρος τοῦ ὠραίου και τοῦ ὑπερόχου ἀπὸ τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ εἰς τὴν σφαιραν τοῦ ὑποκειμένου, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὸ ὠραῖον και τὸ ὑπέροχον περιέχονται μέσα εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ δηλώνει, τ ἰ π α θ α ἰ ν ο μ ε ε ν ἐμεῖς ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ παράστασις τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου χωριστὰ ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴν κατάστασιν, χωριστὰ ἀπὸ ἐκεῖνο πὸν παθαίνομεν και τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζομεν εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς αἰσθητικὴν κρίσιν. Ἡ αἰσθητικὴ λοιπὸν κρίσις συνδέει τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου μὲ ἓνα κατηγορημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐνυπάρχει εἰς τὴν παράστασιν, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας κατάστασιν, δηλαδή ἀπὸ ὅ,τι ἐπάθαμε, ὅταν ἀντικρύσαμε τὸ ἀντικείμενον. Ἡ αἰσθητικὴ αὐτὴ κρίσις εἶναι κατὰ τὸν Κάντ συνθετικὴ και ὄχι ἀναλυτικὴ. Ἀναλυτικὴ θὰ ἦταν, ἂν τὸ ὠραῖον και τὸ ὑπέροχον ἦταν μέσα εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου, μέσα εἰς τὸ ἀντικείμενον. Ἐν ὁ χαρακτηρισμὸς («ὠραῖον») ἦταν μέσα εἰς τὴν παράστασιν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου, τότε ἡ κρίσις θὰ ἦταν ἐπίσης ἐμπειρικὴ. Ἡ αἰσθητικὴ ὅμως κρίσις δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ, ἀλλὰ και δὲν δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀξίαν τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσεως. Γίνεται ὅμως μὲ τὴν ἀξίωσιν τῆς γενικότητος και τῆς ἀναγκαιότητος.

Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἐρώτημα πὸν θέτει ἡ τρίτη κριτικὴ τοῦ Κάντ εἶναι: τί εἶναι και πῶς σχηματίζονται συνθετικαὶ αἰσθητικαὶ κρίσεις. Ὁ Κάντ ἀνατέμνει τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν και ζητεῖ νὰ εὔρη τὰ στοιχεῖα τῆς. Ὁ Κάντ διακρίνει δύο εἶδη αἰσθητικῶν κρίσεων: τὸ εἶδος τῶν κρίσεων πὸν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ ὠραίου και τὸ εἶδος τῶν κρίσεων πὸν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ ὑπερόχου. Ἐπειδή, ὅπως ἀπέδειξε ἡ «Κριτικὴ τοῦ καθαρῶ ῥόγου», κάθε κρίσις προσδιορίζεται ἀπὸ τέσσαρα γνωρίσματα, δηλαδή τὸ γνώρισμα τῆς ποιότητος, τῆς ποσότητος, τῆς συναφείας ἢ σχέσεως και τοῦ τρόπου, ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὠραίου πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἀκόλουθα τέσσαρα ἐρωτήματα: τί εἶναι ἡ αἰσθητικὴ κρίσις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποιότητα, τὴν ποσότητα, τὴν συναφεία και τὸν τρόπον. Ὁ χαρακτηρισμὸς («ὠραῖον») ἢ («ὑπέροχον») ἐκφράζει πάντοτε μίαν εὐαρέσκεια, τὴν ὁποῖαν αἰθανόμεθα, ὅταν ἔχωμεν τὴν παράστασιν ἐνὸς αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου. Ἡ εὐαρέσκεια αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ γνώρισμα τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ εἶναι συναφασμένη μὲ τὴν συναισθηματικὴν κατάστασιν τοῦ ὑποκειμένου. Ὅμως δὲν δύναται νὰ εἴπω ὅτι κάθε εὐαρέσκεια ἐκφράζει κάτι ὠραῖον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς ἰδιότυπον. Ποία εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη

εὐαρεσκείας ; Τὸ ἐρώτημα τοῦτο δηλώνει ὅτι πρέπει νὰ δρίσωμεν τὴν ποιότητα τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Εὐχάριστα συναισθήματα, δηλαδή εὐαρεσκείας, μᾶς προξενεῖ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἡδύ, δίχως νὰ ἔχωμεν ἐδῶ αἰσθητικὰ συναισθήματα ἢ αἰσθητικὰς κρίσεις. Τὸ ἡδὺ εἶναι ἐκεῖνο πὸν μᾶς ικανοποιεῖ τις αἰσθήσεις, χωρὶς τὴν συμμετοχὴν τοῦ νοῦ μας. Τὸ ὠφέλιμον εἶναι ἐκεῖνο πὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. Τὸ ἀγαθὸν τέλος εἶναι ἐκεῖνο πὸν εἶναι ὅ,τι εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλο, καὶ πρὸ παντός ἀπὸ τὸ ὠφέλιμον. Ἄγαθόν εἶναι ἐκεῖνο πὸν π ρ ε π ε ἰ νὰ εἶναι, ἐκεῖνο πὸν ἀξίζει νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο, τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἀγαθόν, μᾶς ἀρέσουν, μᾶς προκαλοῦν εὐαρέσκειαν καὶ τὰ δύο μᾶς ἀρέσουν, γιατί ἔχομεν εἰς τὸν νοῦν μας κάποια ἔννοια, γιατί ὑπηρετοῦν κάποια ἔννοια πὸν ἔχομεν εἰς τὸν νοῦν μας. Τὸ ὠφέλιμον ἀρέσει ὡς μέσον, τὸ ἀγαθὸν ἀρέσει ὡς σκοπός. Τὸ ἀγαθὸν προξενεῖ ἠθικὴν ἱκανοποίησιν. Τέλος τὸ ἡδὺ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ βλαβερόν, ἐπιζήμιον, τὸ δὲ ὠφέλιμον νὰ προκαλῆ δυσάρεστα συναισθήματα. Ὅμως ὅσας διαφορὰς καὶ ἂν ἔχουν τὰ τρία αὐτά, ἔχουν συνάμα κάτι τὸ κοινὸν μεταξύ των : ὅτι εἶναι καὶ τὰ τρία ἐ π ι θ υ μ ῆ τ ἄ . Καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις ἐπιθυμεῖται κάτι πὸν ικανοποιεῖ. Τὰ εἶδη τῆς εὐαρεσκείας πὸν ἔχομεν ἐδῶ εἶναι τὸ αἰσθησιακόν (ἡδύ), τὸ πρακτικόν (ὠφέλιμον) καὶ τὸ ἠθικόν (ἀγαθόν). Τὴν πρώτην φορὰν, ὅταν ἐπιδιώκωμεν τὸ ἡδύ, θέλομεν ν' ἀπολαύσωμεν κάτι, τὴν δευτέραν φορὰν, θέλομεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν κάτι καὶ τὴν τρίτην, θέλομεν νὰ πραγματοποιήσωμεν κάτι. Αἱ ἐπιδιώξεις, οἱ σκοποὶ μας, δηλαδή τὸ ἡδύ, τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἀγαθόν, συνδέονται στενότατα μὲ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου. Χωρὶς ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου δὲν ὑπάρχει οὔτε αἰσθησιακὴ, οὔτε πρακτικὴ, οὔτε ἠθικὴ εὐαρέσκεια. Συνεπῶς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς εὐαρεσκείας πὸν δὲν εἶναι οὔτε αἰσθησιακόν, οὔτε πρακτικόν, οὔτε ἠθικόν, πρέπει νὰ εἶναι ὀλωσδιόλου χωρὶς ἐ ν δ ι α φ έ ρ ο ν , δηλαδή ὁ ἔχων τὸ συναισθημα τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀδιάφορος, διὰ νὰ μπορῆ νὰ εἶναι δικαστὴς εἰς τὰ αἰσθητικὰ πράγματα. Τί σημαίνει ὅμως ἐνδιαφέρον ; Ἐνδιαφέρον ἐδῶ σημαίνει πάντοτε ἐπιθυμίαν καὶ θέλησιν. Τὸ «ἐπιθυμῶ» ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐαρέσκειαν τῶν αἰσθήσεων, εἰς τὸ ἡδύ, ἐνῶ τὸ «θέλω» ἀναφέρεται εἰς τὴν πρακτικὴν καὶ ἠθικὴν εὐαρέσκειαν, δηλαδή εἰς τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἀγαθόν. Εἶναι συνεπῶς φανερόν ὅτι, ὅταν ἓνα ἀντικείμενον μοῦ ἀρέσῃ, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχω κανένα ἐνδιαφέρον, τότε ἡ εὐαρέσκειά μου εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐπὶ τὸ ἀντικείμενον πὸν προκαλεῖ τὴν εὐαρέσκειάν μου αὐτὴν τὴν αἰσθητικὴν δὲν ζητῶ τίποτε, δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τὸ ἀπολαύσω, οὔτε ἐπιθυμῶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσω, οὔτε τέλος νὰ τὸ πραγματοποιήσω, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ τὸ ἐποπτεύσω νὰ ἔχω τὴν θέαν του, δίχως νὰ τὴν θίξω μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἢ μὲ τὴν βούλησίν μου

ἢ τέλος καὶ μὲ τὴν γνῶσιν μου. Μέσα εἰς τὴν καθαρὰν ἐποπτεῖαν καὶ θεὰν σιωπᾶ πᾶσα ἐπιθυμία καὶ πᾶσα κίνησις τῆς βουλήσεως καὶ τῆς νοήσεως. Ἡ ἐποπτεῖα καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ ἐπιθυμία αἴρονται ἀμοιβαίως. Ὅταν ἐπιθυμῶ, δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐποπτεύω, καὶ ὅταν ἐποπτεύω, δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐπιθυμῶ καὶ νὰ θέλω. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι, ὅταν συμπεριφέρωμαι πρὸς ἀντικείμενα χωρὶς ἐπιθυμίαν καὶ χωρὶς βούλησιν, τότε μόνον ἔχω πρὸς αὐτὰ αἰσθητικὴν σχέσιν. Ἀντικείμενον τῆς αἰσθητικῆς συμπεριφορᾶς, τῆς καθαρᾶς ἐποπτείας καὶ θεᾶς εἶναι ἡ μορφή, ἡ καθαρὰ μορφή. Ἐχομεν ἐδῶ καθαρὸν πλατωνισμὸν τοῦ Κάντ. Ἡ μορφή ὅμως δὲν ἤμπορεῖ νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν οὔτε τὴν ἐπιθυμίαν μου, οὔτε τὴν θέλησίν μου καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἰκανοποιεῖ οὔτε τὴν μίαν οὔτε τὴν ἄλλην. Ἡ ἀπλῆ ἔννοια ἐνὸς ἡδέος ἀντικειμένου δὲν ἰκανοποιεῖ, οὔτε ἡ ἀπλῆ ἔννοια ἐνὸς ὠφελίμου ἀντικειμένου. Συνεπῶς, ὅταν ἡ ἀπλῆ θεὰ ἐνὸς ἀντικειμένου μου γεννᾷ εὐαρέσκειαν, τότε ἡ εὐαρέσκεια αὐτὴ δὲν εἶναι οὔτε αἰσθησιακὴ, οὔτε πραγματικὴ, οὔτε ἠθικὴ, ἀλλὰ αἰσθητικὴ. Ὅτι μου ἀρέσει μὲ τὴν ἀπλῆν τοῦ θεᾶν εἶναι ὠραῖον. Ἡ αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια εἶναι ἐλεύθερη, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μίαν βιολογικὴν ἀνάγκην, εἶναι ἓνα παιγνίδι, εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν ὠμότητα καὶ σκληρότητα πού συνοδεύουν τὴν αἰσθησιακὴν εὐαρέσκειαν. Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν μας συμπεριφορὰν χαιρόμεθα τὸ ἀντικείμενον, τὴν θεὰν τοῦ ἀντικειμένου, καὶ ἀφήνομεν τὴν φαντασίαν ἐλευθέραν νὰ παῖξῃ μαζί του χωρὶς κανένα φραγμὸν, ἐνῶ κατὰ τὴν μὴ αἰσθητικὴν συμπεριφορὰν εἴμεθα δεμένοι μὲ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἐπιδιώκομεν τὴν ἀπόλαυσίν του ἢ τὴν πραγμάτωσίν του ἢ τὴν χρῆσιν του. Ὁ Κάντ λέγει: ἡ αἰσθητικὴ κρίσις εἶναι μόνον ἐποπτικὴ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὸ ἀντικείμενον καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀποκτᾷ τὸν χαρακτῆρα τῆς μαζί μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἀπλῆς εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας. Ἐξ ἄλλου, ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ δὲν κατευθύνεται πρὸς ἐννοίας καὶ τοῦτο διότι ἡ αἰσθητικὴ κρίσις δὲν εἶναι γνωστικὴ. Διακρίνομεν λοιπὸν τέσσαρα εἶδη εὐαρεσκείας: τὴν αἰσθησιακὴν, τὴν πρακτικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν. Ἀντικείμενον τῆς πρώτης εἶναι τὸ ἡδύ, τῆς δευτέρας εἶναι τὸ ὠφέλιμον, τῆς τρίτης εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τῆς τετάρτης εἶναι τὸ ὠραῖον.

Αἱ διαφοραὶ, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ τί εἶναι ὠραῖον, προέρχονται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι συγγέουν σχεδὸν πάντοτε τὸ ἡδὺ ἢ μὲ τὸ ὠφέλιμον ἢ καὶ τὸ ἠθικὸν μὲ τὸ ὠραῖον. Τὸ ὠραῖον ὅμως εἶναι ἀξία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ἀξίας. Ἐξ ἄλλου, ἡ αἰσθητικὴ κρίσις δὲν στηρίζεται ἐπάνω εἰς ἐννοίας, ἀλλὰ ἐπάνω εἰς τὸ ἐλεύθερον συναίσθημα πού μου προκαλεῖ ἡ μορφή καὶ πού εἶναι πάντοτε εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκεια. Τὸ συναίσθημα ὅμως εἶναι πάντοτε διάφορον ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τοῦ σχημα-

τισμοῦ τῶν ἐννοιῶν, ἢ ὅποια ἀνήκει εἰς τὸν νοῦν. Διὰ τὸ νὰ σχηματίσω μίαν αἰσθητικὴν κρίσιν, δὲν ἔχω ἀνάγκην ἀπὸ ἐννοίας ἢ ἔστω ἀπὸ παραστάσεις ἀντικειμενικοῦ κῦρους, διότι οὔτε ἡ λογικὴ ἐννοια οὔτε ἡ παράστασις συνδέεται μὲ εὐαρέσκειαν. Διὰ τὸ νὰ κρίνω αἰσθητικῶς πρέπει πρῶτα νὰ διατεθῶ ψυχικῶς, νὰ πάθω, νὰ συγκλονισθῶ θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς. Ἀντίθετα διὰ τὸ νὰ κρίνω λογικῶς, πρέπει ἀπλῶς νὰ προσέχω, νὰ κρατῶ ἀσφαλῶς τὴν ἐννοιαν ἢ τὴν παράστασιν εἰς τὸν νοῦν μου.

Ἡ αἰσθητικὴ κρίσις, ἂν καὶ εἶναι γενικὴ, δὲν ὀφείλει τὴν γενικότητά της αὐτὴν εἰς μίαν ἐννοιαν. Ἡ αἰσθητικὴ γενικότης δὲν εἶναι λογικὴ γενικότης, διότι ἡ αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ καμμίαν λογικὴν παράστασιν ἢ ἐννοιαν. Ἡ λογικὴ παράστασις ἢ ἐννοια δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ αἰτία, οὔτε σκοπὸς τοῦ αἰσθητικοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον εἶναι πάντοτε μία εὐαρέσκεια ἢ μία δυσαρέσκεια. Ἄν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς λογικῆς ποσότητος, θὰ πρέπει νὰ τὴν ὀνομάσωμεν κρίσιν μοναδικήν, διότι στηρίζεται εἰς τὸ συναίσθημα καὶ τὸ ὑποκείμενον πὸν δοκιμάζει τὸ συναίσθημα εἶναι πάντοτε ἀτομικόν, ἄτομον. Πρέπει λοιπὸν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν κατὰ δύο τρόπους· νὰ εἴπωμεν δηλαδὴ ὅτι ἰσχύει διὰ τὸν καθένα καὶ ὅτι ἰσχύει μόνον διὰ τὸν ἕνα. Ὁ πρῶτος χαρακτηρισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητικὸν κῦρος τῆς κρίσεως, ὁ δεῦτερος μόνον εἰς τὸ λογικόν της κῦρος. Ἄν τώρα συνδέσωμεν τοὺς δύο χαρακτηρισμούς, τότε μποροῦμε νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ αἰσθητικὴ κρίσις ἰσχύει διὰ τὸν καθένα ὡς ἄτομον, δὲν ἔχει ὅμως ἀντικειμενικὴν, ἀλλὰ ὑποκειμενικὴν γενικότητα.

Τὸ ἐρώτημα πὸν ἐγείρεται τώρα εἶναι : πῶς ἐξηγεῖται τὸ εἶδος τοῦτο τῆς γενικότητος τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως ; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἐξῆς : Ἡ αἰσθητικὴ κρίσις εἶναι ἀτομικὴ, διότι στηρίζεται ὄχι εἰς ἐννοίας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ συναίσθημα καὶ τὸ συναίσθημα ἔχει πάντοτε ἀτομικὸν χαρακτήρα. Ταυτοχρόνως ὅμως εἶναι καὶ κρίσις γενικὴ, εἶναι κρίσις μὲ γενικὸν κῦρος, διότι ἡ αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια εἶναι κάτι πὸν ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀνακοινώνεται εἰς ὅλα τὰ ἄτομα. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ εἶναι τὸ συναίσθημα ἀνακοινώσιμον εἰς ὅλους ; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, λέγει ὁ Κάντ, ἔγκειται τὸ κλειδί τῆς κριτικῆς τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως. Τὸ στοιχεῖον πὸν κάνει ἕνα συναίσθημα ἀνακοινώσιμον εἶναι ὁ ἐποπτικὸς του χαρακτήρ, ἢ καθαρῶς θεωρητικὴ του πηγὴ ἢ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα θεάς. Ὄταν θεωροῦμεν, ὅταν θεαζώμεθα ἕνα ἀντικείμενον, τότε δουλεύουν αἱ παραστατικαὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἐνῶ, ὅταν γεύομεθα ἕνα ἠδὺν πρᾶγμα, τότε δουλεύουν αἱ ἐπιθυμητικαὶ δυνάμεις. Αἱ παραστατικαὶ δυνάμεις συνθέτουν τὸ ἀντικείμενον ἢ πλαστικῶς ἢ λογικῶς. Ἡ πλαστικὴ σύνθεσις γίνεται ἀπὸ τὴν φαντασίαν, ἢ λογικὴ γίνεται ἀπὸ τὴν διάνοιαν. Ὄταν θεωρῶ, θεάζωμαι ἕνα ἀντικείμενον, τότε

αἱ δύο αὐταὶ δυνάμεις, ἡ φαντασία καὶ ἡ διάνοια συνεργάζονται. Ὅταν καθορῶ π. χ. ἓνα πίνακα ζωγραφικῆς, χωρὶς τὸν σκοπὸν νὰ γνωρίσω, τότε εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχω καὶ ἔχω μίαν ἁρμονίαν μεταξὺ φαντασίας καὶ λογικοῦ. Αἱ δύο δυνάμεις τότε παίζουν ἐλεύθερα ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην. Ἡ σχέσις αὐτὴ τῶν δύο θεωρητικῶν λεγομένων δυνάμεων, τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς διανοίας, δὲν εἶναι σχέσις λογικῆς κρίσεως, ἀλλὰ ἀπλῆ κατάστασις τοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀτομική. Ἡ σχέσις ὁμως αὐτὴ μεταξὺ ἐποπτείας καὶ λογικοῦ, ὅπως τὸ λογικὸν παίζει μὲ τὴν φαντασίαν, χωρὶς οὔτε ἡ φαντασία νὰ καταδυναστεύεται, οὔτε ἐκεῖνο νὰ χάνεται, αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι ὀνομάζει ὁ Κάντ αἰσθητικὴν κρίσιν. Ἡ φαντασία καὶ ἡ διάνοια εἶναι καὶ αἱ δύο δυνάμεις καθαρῶς θεωρητικαί, ἔχουν δηλαδὴ ὡς ἀντικείμενον κάτι καὶ τὸ θεάζονται. Ἡ ἁρμονικὴ λοιπὸν μεταξὺ τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς διανοίας σχέσις εἶναι κατάστασις, ἡ ὁποία πρέπει νὰ προηγηθῇ, διὰ ν' ἀκολουθήσῃ ἡ αἰσθητικὴ κρίσις. Ἡ αἰσθητικὴ κρίσις προσπαθεῖ ν' ἀνακοινώσῃ τὴν κατάστασιν αὐτὴν τοῦ ἐγῶ, ὅπου ἡ φαντασία παίζει μὲ τὸ λογικόν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν τὴν ἀντιλαμβάνομεθα πάντοτε μὲ τὸ συναίσθημα. Δὲν ἔχομεν ἄλλον τρόπον νὰ τὴν πλησιάσωμεν καὶ συνάμα νὰ ἐξακολουθοῦμεν νὰ εἴμεθα μέσα εἰς αὐτήν. Τὸ συναίσθημα λοιπὸν τῆς ἁρμονίας μεταξὺ ἐποπτείας καὶ λογικοῦ, δηλαδὴ τῶν δύο θεωρητικῶν μας δυνάμεων, ἐκφράζει γενικῶς μίαν ἀνθρωπίνην κατάστασιν, ἀνθρωπίνην συγκλίνησιν καὶ διὰ τοῦτο εἶναι αὐτὴ ἀνακοινώσιμος. Τὸ συναίσθημα τοῦ ἐγῶ ἐξηγεῖ τὴν γενικότητα τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Ἀντίθετα πρὸς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι μεταφυσικὸν καὶ πηγάζει ἀπὸ βαθυτέραν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀνάγκην ν' ἀναφέρῃ τὰ πάντα εἰς μίαν ὑπερβατικὴν ἀρχήν, τὸ αἰσθητικὸν συναίσθημα ἐκφράζει κατάστασιν τοῦ ἐγῶ καὶ δὲν ἔχει καμμίαν μεταφυσικὴν κλίσιν, ἐκτὸς ἂν τὸ κάλλος ἀναχθῇ εἰς τὴν πρωταρχὴν τοῦ κόσμου, ὅπως γίνεται τοῦτο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, Πλάτωνα καὶ Πλωτῖνον.

Ἄν τώρα συγκρίνωμεν τὸ ὠραῖον, τὸ κάλλος μὲ τὸ ἀπλῶς ἡδύ, τότε πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἀπλῶς ἡδὺ δὲν ἔχει καμμίαν γενικότητα. Ἐξ ἄλλου, ἂν συγκρίνωμεν τὸ ὠραῖον μὲ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, τότε πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀξία ἔχει γενικότητα, διότι ἀνταποκρίνεται εἰς μίαν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ νοῦ, ἐνῶ τὸ ὠραῖον ἔχει μίαν γενικότητα, χωρὶς ὁμως ν' ἀνταποκρίνεται εἰς ἔννοιαν. Ἡ γενικότης αὐτὴ χαρακτηρίζει τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν ὡς πρὸς τὴν ποσότητα. Ὁ δεῦτερος λοιπὸν ὀρισμὸς τοῦ ὠραίου εἶναι ὁ ἀκόλουθος: ὠραῖον εἶναι ὅ,τι ἀρέσει γενικῶς, χωρὶς ὁμως νὰ συμφωνῇ μὲ μίαν γενικὴν ἔννοιαν. Συνεπῶς ὅ,τι ἀρέσει, ἀλλὰ συμφωνεῖ μὲ ἔννοιαν, δὲν εἶναι αἰσθητικόν.

Τὸ κάλλος, ἡ ὁμορφιά εἶναι ἀνελεύθερη ὅταν ὑπηρετῇ κάτι ἄλλο, εἴτε ἐπιθυμίαν, εἴτε σκοπὸν, εἴτε ἔννοιαν. Τὸ κάλλος ἀρέσει, διότι ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀντικεί-

μενον τῆς θεάς μας. Ἡ αἰσθητικὴ κρίσις εἶναι δυνατὸν τώρα νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν της, ὁπότε προκύπτει ὁ τρίτος ὀρισμὸς τῆς ὁμορφιάς. Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς λέγει ὅτι «ὁμορφιά εἶναι ἡ μορφὴ ἐκείνη ἐνὸς ἀντικειμένου, πὸν σκοπὸς της εἶναι νὰ προκαλέσῃ τὸ παιγνίδι μεταξὺ φαντασίας καὶ λογικοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται καθόλου τὸν σκοπὸν».

Ὅ,τι ὅμως ἔχει γενικότητα — καὶ ἡ αἰσθητικὴ κρίσις ἔχει γενικότητα — πρέπει κατὰ λογικὴν συνέπειαν νὰ ἔχη καὶ ἀναγκαιότητα. Ἡ γενικότης ὅμως τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας δὲν εἶναι ἡ γενικότης τῆς ἠθικῆς ἀξίας, τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε εἶναι ἡ γενικότης τῆς θεωρητικῆς λογικῆς κρίσεως, ἀλλὰ εἶναι ἡ ὑποκειμενικὴ γενικότης, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν καθολικότητα τοῦ αἰσθητικοῦ συναίσθηματος, εἰς τὸ γεγονός δηλαδὴ ὅτι τὸ αἰσθητικὸν συναίσθημα εἶναι γενικῶς ἀνθρώπινον καὶ εἶναι ἀνακοινώσιμον. Ἀπ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς γενικότητος πὸν ἔχει ἡ αἰσθητικὴ κρίσις πηγάζει ἡ ἀναγκαιότης αὐτῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶναι οὔτε πρακτικὴ, οὔτε ἠθικὴ, οὔτε θεωρητικὴ. Καὶ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα αὐτὴν στηρίζεται ὁ τέταρτος κατηγορικὸς χαρακτηρισμὸς, δηλαδὴ ὁ τρόπος τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Ὁ τέταρτος αὐτὸς καὶ τελευταῖος ὀρισμὸς τῆς ὁμορφιάς λέγει ὅτι «ὠραῖον εἶναι ἐκεῖνο πὸν τὸ ἀναγνωρίζουν ὅλοι, χωρὶς ἔννοιαν, ὡς ἀντικείμενον μιᾶς ἀναγκαίας εὐαρεσκείας, μιᾶς εὐαρεσκείας πὸν ἔρχεται κατ' ἀνάγκην, ὅταν θεωρήσωμεν τὸ ἀντικείμενον».

Ἄν τώρα θελήσωμεν νὰ συγκεντρώσωμεν ὅλους τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ ὠραίου, τοὺς ὁποίους ἐδώσαμεν, εἰς ἓνα καὶ μόνον, τότε θὰ εἴπωμεν ὅτι «ὠραῖον εἶναι ἐκεῖνο πὸν ἀρέσει κατ' ἀνάγκην εἰς ὅλους χωρὶς κανένα ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν καθαρὰν του μορφήν».

Τέλος διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῆς ἀναλύσεως τοῦ αἰσθητικοῦ γεγονότος, ὅπως τὴν δίδει ὁ Κάντ, πρέπει νὰ ἀναλύσωμεν τὸν τελευταῖον ὀρισμὸν εἰς τὰ στοιχεῖα του : α) Ἐκεῖνο πὸν ἀρέσει χωρὶς ἐνδιαφέρον, δηλαδὴ χωρὶς σχέσιν μὲ τὴν ὕλην τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι τὸ γνῶρισμα πὸν φανερῶνει τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς αἰσθητικῆς εὐαρεσκείας καὶ τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Αἰσθητικὸν συναίσθημα καὶ αἰσθητικὴ κρίσις εἶναι ἐλεύθερα ἀπὸ οἰονδήποτε ὕλικὸν ἐνδιαφέρον. β) Ἐκεῖνο πὸν ἀρέσει εἰς ὅλους εἶναι τὸ γνῶρισμα πὸν δηλώνει τὴν γενικότητα τοῦ αἰσθητικοῦ γεγονότος καὶ τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Καὶ τοῦτο σημαίνει τὴν ποσότητα τῆς κρίσεως. γ) Ἐκεῖνο πὸν ἀρέσει μὲ τὴν καθαρὰν του μορφήν εἶναι τὸ γνῶρισμα πὸν δηλώνει τὸν αἰσθητικὸν σκοπὸν. Ὁ σκοπὸς ὅμως αὐτὸς ὑπάρχει μόνον ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἐφ' ὅσον ἡ αἰσθητικὴ μορφὴ προξενεῖ τὸ παιγνίδι τῆς φαντασίας καὶ τοῦ λογικοῦ, εἶναι δηλαδὴ σκοπὸς ὑποκειμενικός. Τοῦτο φανερῶνει τὴν σχέσιν τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως ἢ καλύτερα χαρακτηρίζει τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν ὡς πρὸς τὴν

σχέσει της. δ) Τέλος, είναι εκείνο το στοιχείον που δηλώνει την αισθητικήν αναγκαιότητα, ή οποία στηρίζεται εις την γενικότητα του αισθητικού συναίσθηματος. Το στοιχείον τούτο φανερώνει τον τρόπον του αισθητικού συναίσθηματος και τῆς αισθητικῆς κρίσεως. Θὰ ἐπεκτείναμεν τὸν λόγον πέρα τῶν δεδομένων χρονικῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγκεντρώσεως πρὸς μνήμην τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Καινισβέργης, ἐὰν ἀναλύαμεν καὶ τὸ δεύτερον σκέλος τῆς αισθητικῆς τοῦ Κάντ, δηλαδή τὴν θεωρίαν του περὶ τοῦ ὑπερόχου. Ἡ αισθητικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὑπερόχου ἔχει τὰς πρῶτας της καταβολὰς εἰς τὸ «Περὶ ὕψους» τοῦ Λογγίνου, ἀνεπύχθη ἀπὸ τὸν γαλλικὸν κλασικισμὸν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος καὶ ἀπὸ τὸν Edmund Burke κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Ὅμως τὴν κλασικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑπερόχου τὴν ἔδωκεν ὁ Κάντ. Τὸ ὑπέροχον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὠραῖον, τὸ ὁποῖον περιορίζεται μέσα εἰς τὰ σαφῆ ὄρια τῆς μορφῆς, εἶναι ἄμορφον, ἄπειρον. Τὸ βίωμα τοῦ ὑπερόχου εἶναι ἓνα βίωμα ἀπεραντοσύνης καὶ ἀοριστίας. Τὸ βίωμα τοῦτο γενᾶ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ συναίσθημα ἑνὸς μεγαλείου, πὸν ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου δύσκολα ἠμπορεῖ νὰ συλλάβῃ. Τὸ βίωμα τοῦτο ἐκφράζει ὁ Faust ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνίαν του μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γῆς: «Σ' ἐκείνη τὴν εὐτυχισμένη στιγμή αἰσθανόμουνά τόσον μικρός, τόσον μεγάλος».

Ἄπορουν πολλοὶ πῶς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς, ὁ Κάντ, ἦταν δυνατὸν νὰ δώσῃ τόσον συγκεκριμένην καὶ λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τοῦ αισθητικοῦ γεγονότος. Ἀκριβῶς ὁμοίως ὁ νηφάλιος ἄνθρωπος τῆς θεωρίας ἦταν δυνατὸν νὰ ἀναλύσῃ καὶ μάλιστα μέχρι τῶν ἐσχάτων ψυχολογικῶν λεπτομερειῶν τὸ αισθητικὸν γεγονός. Ἄλλοι πάλιν ἀποροῦν πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὄλην τὴν ζοὴν τὴν ἐπέρασε εἰς τὴν πόλιν τῆς Καινισβέργης, δὲν εἶδε τὰς μεγάλας πινακοθήκας τῶν ἔργων τῆς τέχνης, πῶς κατώρθωσε νὰ δώσῃ τὴν τελειότεραν ἐρμηνείαν τῆς τέχνης; Ἡ ἀνάλωσις ὁμοίως τῆς τέχνης εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ καὶ ὅταν κανεὶς γνωρίζῃ ὀλίγα ἔργα τῆς τέχνης, καὶ ὀλίγα ἔργα τῆς τέχνης ἐγνώριζε ὁ Κάντ.

Ο ΚΑΝΤ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Ἐκ τῆς σημερινῆς ἐκδήλωσιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ νὰ τιμηθῇ ἡ μνήμη τοῦ Κάντ στὰ 250 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησίν του, δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ λείψῃ καὶ μιὰ φωνὴ ἀπὸ τὸ χῶρον τῶν πολιτικῶν καὶ νομικῶν ἐπιστημῶν, ἀκριβῶς διότι ἡ συμβολὴ τοῦ Κάντ σὲ αὐτὸ τὸ πεδίο δὲν ἔχει τὴν ἀκτινοβολία πὸν ἔχει ἡ Γνωσιολογία του, ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Αἰσθητικὴ του, ἐνῶ φρονῶ ὅτι εἶναι τεράστια ἡ ΠΑΑ 1974